

Hivatalos bírálói vélemény

Faragó László: „Téri lét Társadalomtér- elméleti alapvetések” című akadémiai doktori értekezéséről

Az értekezés tematikai időszerűsége

Faragó László bevezető mottója egy David Harvey idézet. Vélhetőleg a dolgozat fő misszióját akarja a jelölt a híres angol geográfusnak a következő mondatával fémjelezni: *„Egyrészt általános elméleten dolgozom, másrészt szükségem van arra az érzésre, hogy ez abban gyökerezik, ami a saját házám táján történik.”* Faragó László szintén egy átfogó elmélet kidolgozását tűzte ki célul, egy olyan térelmélet megalkotását, amely a gyakorlat, főként a területi tervezés és a fejlesztéspolitika számára hasznos lehet, s ahol fontos tisztázandó elméleti kérdések is a praxisból fakadnak.

Egy átfogó térelmélet kimunkálása valóban szükséges, különösképpen akkor, amikor a térrel foglalkozó különböző, főként társadalomtudományokat, a regionális tudományt, a településtudományt, de a város és a vidékszociológiát, ha nem is érik éles, akár szakmai, akár politikai indíttatású támadások, de érik a meg nem értés, talán inkább a közöny kedvezőtlen hatásai. S itt nem csak a tudományokat finanszírozó forrás elosztásakor kialakult arányokra, különösképpen a természettudományokhoz képest méltánytalan hátrányos helyzetre kell gondolni, hanem a területi politikák közönyére, közte a területi folyamatokat leíró, feltáró tudományos eredmények iránti politikai döntéshozói érdektelenségre. Számosan tapasztaljuk, hogy a „politikacsinálók”, alig érdeklődnek a mai, legfrissebb területi folyamatokat elemző munkákra, azokat nem igénylik, az új eredményeket bemutató könyvbemutatókra sem jönnek el. S ez tovagyrúzik, hatással van magára a területi tudományokkal foglalkozó szakmákra, a némaságra, a tudományos viták hiányára, arra, hogy szinte nincs visszhangja egy-egy újonnan megjelent műnek, tanulmánynak, talán csak egymás között fogalmazódnak meg többnyire lekicsinylő megjegyzések, amit a méltatlan versenyhelyzet, az önmagunkat, a másokhoz képest ilyen módon felemelni vágyó törekvés eredményez. De a tudományos piac hiánya is ott van a meghatározó okok között, az egyetemeken végzett geográfusok, vagy éppen szociológusok a szűk „szakmától” távol, jó esetben, bankokban, piacutató cégeknél helyezkednek el, ott ahol a tudásuk csak töredékét használják. Az önkormányzatok, a tervező vállalatok, a civil szervezetek, illetve a gazdasági szervezetek csak kismértékben igényelnek

képzett térkutatókat, a társadalmi érdekeket ismerő, közvetítő szociológusokat. S ezen az sem változtat, hogy az utóbbi évtizedekben éleződtek a kezelésre szoruló térbeli társadalmi problémák. A jelenségek mögött a kelet és közép-európai helyzet hatásmechanizmusai is ott rejtőznek, a visszamaradt polgári fejlődés, a relatív és egyben hullámzó gazdasági növekedés és annak visszafogottságai. De benne van a nemzetközi kapcsolatok és tudományos kooperációk szükségessége is, a szinte már szokásos, Enyedi György más vonatkozásokban kifejtett késleltetett modelljének máig is érvényes volta, a fejlett nyugati modellekhez képest ismét csak leszakadó hazai kapitalista rendszer sajátosságok, a nagy európai pályázati források elosztásakor, a nyugati, fejlett társadalmakhoz képesti hátrányok, a nemzetközi kutatási forrásnélküliség, a tudomány megint csak periférikus helyzete.

Faragó László tudatosan vállalta, hogy hozzájárul ahhoz, hogy a területi tudományok, vagy, ahogy ő fogalmaz a tér tudományok kitörjenek ezekből a csapdákból: hogy vitát generáljon, hogy egy új térelmélet segítségével szintézist alkosson, amely integrálni képes a belsőleg is szabdalt, néha egymással sem kooperáló területi tudományok képviselőit, hogy ez a szakmacsoport lépjen feljebb a tudományfejlődés létráján, hogy az eddig meglévő, főként empirikus leírásoktól haladjon az elméletalkotás felé. Ez az értekezés egyik lényeges eredménye.

Az értekezés fő célja

Az értekezés fő célja a gyakorlatban is működőképes társadalomkonstruktivista térelmélet megalapozása, több elemében is újszerű társadalomtér-koncepció alapjainak a kidolgozása. A dolgozat első nagy blokkja, az I. fejezet a tudatos tudományfilozófia- és módszertanválasztást mutatja be, a második nagy blokk, a II. fejezet a térelmélet alapfogalmait tárgyalja, ennek keretében értelmezi a teret és a helyet, a területet, a térstruktúrát, a téri és a társadalomtér fogalmait is, az alapfogalmak értelmezésével összhangban, két aktuális témát is tárgyal. A területi tőke kifejtése mellett a globalizáció témaköre is az elemzettek közé kerül. Végül a társadalom, a gazdaság és a (természeti) környezet egymáshoz való viszonyát értelmezi, valamint a korábbiakra építve új lehetőséget is jelez. A jó stílusú értekezés 288 oldalból, 14 ábrából, 1 táblázatból, és 16 oldal irodalomjegyzékből áll.

A jelölt tudatosan törekedett a tértudományok, közte a földrajz, a regionális tudomány, a térszociológia különböző „fejlődési” korszakait, a különböző iskolákat jellemző uralkodó paradigmák meghaladására, azért, hogy a különböző tudományfilozófiai törekvések együttesen támasszák alá a térelmélet alapkérdéseinek a kidolgozását.

Ki kell emelni, hogy az értekezés valóban meglévő tudományos hiátusok pótlására törekszik, úgy, hogy szinte egy ember határait jóval meghaladó mértékű feladatot vállal, de amit egyszersmind teljesít is. S ez különösképpen akkor igaz, ha arra gondolunk, hogy a jelölt a megoldás érdekében meglehetősen bonyolult módszertani megoldást választott: hiszen fontos célként fogalmazta meg a filozófia, a szociológia és a térelméletet elválasztó határok átszakítását, a térelméleti alapkérdések újrafogalmazását, különböző alternatív multidiszciplináris ismeretek új szintézisét. Erről a következőket olvashatjuk: *„Megközelítésemből következően nem a különböző elméletek (pl. konstruktivizmus, hermeneutika, fenomenológia) különbözőségeit keresem, hanem a közös elemek elfogadása mellett ötvözöm azok néhány sajátosságát. Erre azért van lehetőség, mert az általam felhasznált elméletek hasonló ismertelméleti feltételezések alapján ugyanazokkal a kérdésekkel foglalkoznak, az éles viták ellenére sincsenek közöttük a kutatásom tárgyát tekintve összeegyeztethetetlen elvi különbségek. A különbségeket feltárva és összerendezve egy átfogó, a gyakorlati kérdésekre is választ adó térfelfogás kialakítására töreksem”* (6.p.).

Ez az átfogó szintézisre törekvés tiszteletreméltó. Magam is hiszem, hogy létjogosultsága van a közös elemek összefoglalására vállalkozni. A területi folyamatok vizsgálatakor, például a globális urbanizáció trendjeinek az elemzésekor én is a közös elemek feltárására töreksem. Ezzel együtt komoly kételyeim is vannak: vajon lehet-e, szabad-e a különböző tudományágak közös gondolkodási elemeit összegezni? Akkor, amikor a világ bonyolultságát ma egyre inkább nehéz megérteni, jóllehet a tudományok is fejlődnek, de ennek során inkább specializálódnak, a megismerés érdekében egyre erőteljesebb mélyfúrásokra törekcsenek, a különböző problémák feltárása egyre több részismeretet igényel a művelőitől, akik főként különös vonásokat tárnak fel, s mindez kitermeli a különböző dolgokhoz, de csak azokhoz értő szakértők széles csoportjait. A kételyeimet erősíti az is, hogy a nemzetközi szakirodalomban művek sokasága érvel a különbözőségek feltárásának a prioritása mellett, hogy az egyedi vonás egész más, mint a közös vonás, hogy például az egyik város, teljesen más, mint a másik város, hogy éppen a különböző és nem az általános az érdekes. Persze ez az utóbbi irányzat is egyszerűsíti a megismerés folyamatát, hiszen a dolgoknak csak az egyik oldalát emeli ki. Ezért inkább úgy vélem, mind két nagy felfogás jogos, a közös, és az egyes jellemzőket is le kell írni, mind a két irányból kell a tárgyainkhoz közelíteni.

A „Tértudomány(ok), tértanulmányok című rész (72-84 p) keretében részletesen is olvashatunk arról, miért van szükség az átfogó közös név, vagyis a tértudományok kifejezés használatára, közte a regionális jelző megváltoztatásra. Ebből kiderül, hogy számos tudomány, nemcsak a regionális foglalkozik a térrel, és ezért ezek eredményeit integrálni

célszerű. Ezzel ismét csak egyet lehet érteni, valóban vannak általános trendek, mindegyik, a regionális tudomány, az urbanisztika, a regionális gazdaságtan stb. a térrel foglalkozik. De azonnal látni lehet, hogy mindegyik speciális módon, speciális irányokból, speciális technikákkal illetve módszerekkel nyúl a térhez, és sajátos eredményeket is hoz. Például a városszociológia a város makró, és mikro társadalmi strukturális viszonyait, a szegregációs trendeket, a társadalmi kirekesztést írja le, miközben a regionális szociológia kíváncsi lehet a város és a környék viszonyára, a regionális léptékű szabdaltságokra, és persze sok minden másra is. És most egy személyes megjegyzés: ezért én továbbra is úgy gondolom, hogy inkább városszociológus vagyok és kevésbé térszociológus.

A tértudományok kifejezés általános értékű relevanciájának az érvelése során a jelölt azt állítja, hogy a regionális szint jelentősége visszaszorul. Talán igen, talán a globális és a lokális szintek fontossága valóban felülírja a regionális szintek társadalmi értékét, én mégsem érzem úgy, hogy a regionális szintek jelentősége elhanyagolható lenne. És nem csak azért, mert a három egység teljesen más, nem csupán léptékében, hanem tartalmában, funkcióban is, hanem azért is, mert léteznek regionális szintű társadalmi problémák, gondoljunk a nagy léptékű tervezésre, a környezeti problémák regionális szintű megoldásaira. De legfőképpen a gazdasági tevékenységek nemzetközivé válásával, a globális pénzügyi piacok kialakulásával, a nemzetközi beruházások létrejöttével szerveződött, nemzetek közötti, korántsem csupán virtuális, hanem igencsak létező nagyvárosi, globális városi rendszerek, globális városi régiók létezése miatt szükségesek a regionális szintű elemzések (Sassen, 2007¹). Mellesleg a globalizációt tárgyaló részben a jelölt, ha nem is explicit, inkább csak implicit módon jóval többet állít a regionális hatások jelentőségéről, mint a fenti összefüggésben, ekkor ugyanis a következőket fogalmazza meg: *„A szakmai diskurzus gyakran még mindig arról szól, hogy a globalizáció eliminálja a tér, a távolság, a kulturális különbségek jelentőségét, leértékeli a területi kutatások fontosságát. A köztudatot pedig az jellemzi, hogy passzív elszenvedői vagyunk a globális folyamatoknak. Én e nézetrendszerekkel szemben azt hangsúlyozom, hogy a globális viszonyrendszer új tereket hoz létre, átstrukturálja a hagyományos tereket, és ez a folyamat ontológiailag helyben zajlik, sokan aktívan közreműködünk ebben.* (229p.) Ezzel maréktalanul egyet értek, hiszen ahogy fentebb jeleztem, a globális városrégiók értelmezéséhez egyértelműen regionális szemléletre van szükség, mivel azok regionális jelenségek.

¹ S.Sassen, (2007) Urban Sociology in the 21 Century. in: 21st Century Sociology, Handbooks , Edited by: Clifton D. Bryant & Dennis L. Peck

Ez a vitapont nem változtatja meg azonban a véleményemet: a jelölt által kidolgozott térelmélet jelentős, egyben új tudományos eredmény, többek között azzal is, hogy ráirányította a figyelmet arra, hogy a különböző (tudomány) filozófiai, ideológiai alapokon eltérő elméletek építhetők fel, amelyekből más és más gyakorlati következtések vonhatóak le, amelyek által bővíthet a térrel kapcsolatos tudás. Továbbá, hogy ezek az eredmények általánosíthatóak, magasabb szinten absztrahálhatóak.

Egy középszintű elmélet?

A dolgozat átfogó térelméletet létrehozó célja merton értelemben is felfogható, szinte egy olyan középszintű elmélet megalkotását látjuk, amit Parsons nyomán Robert Merton dolgozott ki (Merton, 2002²). A szociológiában a merton középszintű elmélet fő feladata az empirikus kutatások számára vezérfonalat adni, a túl elvont, alaptalanul általánosító elméletalkotás és az előfeltevéseit nem tisztázó empiria között összekötő kapcsot létrehozni, olyat, amelynek a segítségével egymással logikai kapcsolatban levő állítások tehetők, illetve melyekből empirikus szabályszerűségek vonhatóak le. A középszintű elméletek bázisán hipotéziseket lehet megfogalmazni, a mindennapi tapasztalat és a nagy elméletek közötti szinteket definiálni. Az ehhez hasonló törekvés Faragónál is látszik, hiszen par excellence kijelenti, hogy *„A gyakorlati tervező munka során gyakran szembesültem azzal, hogy a felmerülő kérdésekre nincsenek kész válaszok, ami a mélyebb elméleti kutatások irányába terelte pályámat. A tervezéssel és a konkrét tervekkel való foglalkozás egyrészt multidiszciplináris megközelítést követelt, másrészt szükségessé tette, hogy a legelvontabb és a legkonkrétabb gyakorlati kérdésekkel is foglalkozzam.”* (5.p) Továbbá azt is írja, hogy *„A dolgozat egyik célja ...hogy megmutassam, hogy a kapott elméleti eredmények összefüggnek a területi tervezéssel és a fejlesztéspolitikával „(5.p.)*

Ennek a részletes bizonyítását azonban kevésbé érzekelem, kevésbé látom kifejtve az új térelmélet és a gyakorlat, vagy inkább a térelmélet és a konkrét területi (saját szóhasználatommal térbeli) folyamatok viszonyát. Az itt olvashatókhoz képest erőteljesebb bizonyítékokat vártam az elmélet használhatóságáról. Ez talán azzal is összefügg, hogy a jelölt az empirikus kutatások jelentőségét kissé háttérbe szorítja, vagy úgy is mondhatnám, hogy nem a helyén kezeli, a megismerési folyamatban kevesebb szerepet ad az empiriának, mint ahogy azt az én szakmai ízlésem elvárná. Miközben rámutat: *”Én is elismerem, hogy*

² Merton, R.K (2002) Társadalomelmélet és társadalmi struktúra – Válogatások. Osiris.

feltétlen szükség van az empirikus kutatásokra, hiszen tapasztalataink ugyanannyira meghatározók számunkra, mint kognitív sémáink....De kevésbé értek egyet azzal a felbukkanó állásponttal, hogy a tudományosság egyedüli fokmérője a primer adatfelvétel és az „objektív módszertan” alkalmazása, nem ez jelenti a tudományos és a tudománytalan határát. Az „új empirizmus”, a mikro-szociológiai vizsgálatok (mélyinterjúk, esettanulmányok, résztvevő megfigyelés) által megszerzett és figyelembe vett tudás sem az igaz/igazolt tudást jelenti.”(21.p) Lehetséges, hogy igaza van, de akkor a téri ügyekben mi adja az igazi tudást? Az empirikus kutatások nélkül az elmélet csak üres spekuláció. Az International Social Science Journal 2004. szeptemberi különszámában, amely az ún. megavárosokkal foglalkozik, Kolossov és Loughlin azt állítják, hogy a világvárosokkal, globális városokkal kapcsolatos nagy elméletek nincsenek empirikusan megalapozva, hogy a világgazdaság és a nagyvárosok közötti kapcsolatokat jelző kritériumok konkrét kutatások keretében nincsenek ellenőrizve (Kolossov–Loughlin, 2004.³). S ebből az a kedvezőtlen probléma adódik, hogy a világvárosok ma általában elfogadott rangsorai alapvetően szakértői vélekedéseken és nem empirikus vizsgálatokon nyugszanak.

A tér társadalmi természetének a felfogása

Faragó dolgozatának jelentős koncepcionális eredménye a tér társadalmi természetének a felfogása, illetve annak igazolása, hogy a társadalmi-gazdasági folyamatok nem egyszerűen térben zajlanak, hanem tereket hoznak létre. S ezt nemcsak a szociológusi mivoltom miatt tartom fontos eredménynek, hanem azért is, mert hosszú ideje viták folynak a tér és a társadalom viszonyáról. Ebben a vitában én magam is több ízben részt vettem, közte akkor, amikor a lakóhely és a társadalmi struktúra viszonyát vitattuk meg Enyedi György professzorral: ő a lakóhely (ha úgy tetszik a lakóhelyi tér) jelentősége, míg én a társadalmi szerkezet fontossága mellett érveltem, még az 1980-as évek elején. Ma már jó ideje másképp látom, a két faktor viszonyát kölcsönösségükben értékelem, több helyen le is írtam, és az empirikus kutatásaimban érvényesíttem is, (Szirmai, 2005, 2009, Szirmai,2014.⁴)

³ Kolossov, V.–Loughlin, J. O. (2004): *How Moscow is becoming a capitalist mega-city*. In: International Social Science Journal.

⁴ Szirmai, V.(2005) A városkutatások továbbfejlesztésének szempontjai: az európai várostudományok jövője, Tér és Társadalom, 19:(3-4) pp. 43-60., Szirmai, V. (szerk.)(2009) A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői. Hogyan lehetnek a magyar nagyvárosok versenyképesebbek? Dialóg Campus Kiadó, Pécs – Budapest, .Szirmai, V. (szerk.) (2015): A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jól-lét felé. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár.

A dolgozat érdeme annak a történeti folyamatnak a nyomon követése is, amelynek során egyre inkább evidensé válik a térrel kapcsolatos új értelmezés, a jelölt kifejezésével a társadalmi fordulat a térelméletben. Számos szerzőre hivatkozik, köztük a legjellemzőbb felosztást Little 2014-ben publikált modelljétől veszi át, aki három fázist különített el a tér és a társadalom kapcsolatának társadalom-földrajzi vizsgálatában, amikor a tér fizikai társadalmi leírásától a tér társadalmi hatalmi rendszerszerű konstruálásáig, majd a tér és a társadalom között lezajló kölcsönös konstruálásáig jut el. Mindezek alapján Faragó László megállapítja, hogy *„Számomra egyre inkább úgy tűnik, hogy a tér és a társadalom összetartozó fogalmak, és kialakulóban van egy konstruktivista társadalomtér-elmélet. Ennek lényege, hogy minden téri módon létezik, az általunk ismert terek a társadalom működése során konstruálódnak, és így a tér és a társadalom elválaszthatatlanok. Részesei is vagyunk az általunk is alakított térnek és társadalmi szubjektumként el is gondoljuk azt (62.p).*

A társadalom-földrajzi vizsgálatok mellett a kortárs szociológiai (cselekvés) elméletek néhány térelméleti vonatkozásait is áttekinti (144.-153.p.). Ahol a szociológusok egy részét joggal el is marasztalja, amikor azt állítja, hogy *„A legtöbb szociológiai elméletben a területek és a települések, mint a társadalmi folyamatok meglévő materiális alapjai vagy a színterei jelennek meg, és a tereket kevésbé tekintették kulturális produktumoknak, nem vonták be a társadalmi/személyes konstruálási folyamatba.”* S ez való igaz, vannak szociológusok, akik számára a tér, vagy a lakóhely csupán egy struktúraképző dimenzió, és vannak, akik ki is jelentik, hogy nem tudnak mit kezdeni a tér fogalmával. Miközben határozottan rá kell mutatni, hogy van egy erős történeti, illetve mai városszociológiai irányzat is, amely látja a tér társadalmi természetét. Kár, hogy ezekre nem figyelt a problémakör kidolgozásakor, jóllehet ott tisztán, sőt már jóval korábban megfigyelhetőek azok a lépcsőfokok, amiket ő lényegesnek vélt az un. konstruktivista társadalomtér-elmélet szerveződésekor.

A városszociológiai szakirodalomban már az 1960-as évektől kezdve egyre inkább kétségbe vonták a humán ökológia elveit, vagyis azt a fajta térfelfogást, amely a (városi) társadalmi jelenségek értelmezésében a fizikai térszerkezetekből, az un. ökológiai struktúrákból indult ki. Gans vonta le elsőként általánosító jelleggel azt a következtetést, hogy a városban létező sokféle életforma magyarázatánál alapvetően nem az ökológiai viszonyokból, hanem a társadalmi-foglalkozási rétegződésből kell kiindulni. Vagyis a tér társadalmi természetű jelenség (Gans, 1962⁵). Castells ennél is tovább lépett: számára a

⁵ Gans, H. J. (1962): *The Urban Village: Group and Class in the Life of Italian-Americans*. The Free Press, New York

Chicagói iskola ökológiai determinizmusa nemcsak túlhaladott, hanem téves elméleten nyugszik, mivel az ökológiai irányzat nem számolt azzal, hogy a tér szerkezete, igénybevétele és fizikai jellege a társadalmi csoportok aktív tevékenységének eredménye. Castells elismeri, hogy minden társadalom öröklő az előző nemzedék által kialakított ökológiai viszonyokat, s ezek valóban befolyásolják a további társadalmi gyakorlatot. Csakhogy a csoportok képesek a teret átalakítani és új társadalmi tartalommal megtölteni. Ezért Castells szerint a város közösségi életében nagyobb jelentősége van a társadalmi, foglalkozási csoportoknak, a csoportok szubkulturális viszonyainak, mint az ökológiai tényezőknek (*Castells, 1972*⁶). Legújabbán Saskia Sassen fogalmazza meg a klasszikus városszociológiai iskolák megújulásának a szükségszerűségét. Mivel a klasszikus humán ökológiai szemlélet, vagyis az általuk képviselt tér és társadalom felfogás alapján már nem lehet értelmezni a mai, legújabb, globális városi folyamatokat (*Sassen, 2007*). A klasszikus városszociológiai elméletek az urbanizáció korábbi szakaszait, az azokat indukáló gazdasági folyamatokat, a jelenkori globális kapitalizmus egy megelőző szakaszát írták le, azt értelmezték. Ennek orvoslására Sassen szerint nélkülözhetetlenek az új analitikus kategóriák bevezetése, mégpedig a városokat érintő új világfolyamatok elemzése érdekében.

A szociológia iránt elkötelezett jelölt esetében általában is hiányolom, hogy elhanyagolta a szociológia, közte a város és vidékszociológiai irodalmak beemelését, ezt a melleleg valóban impozáns irodalomjegyzékből is kitűnik, ahol fontos szociológiai munkákat nem jelenít meg a szerző. Pedig azok alapján erőteljesebb magyarázatokat adhatott volna számunkra arról, hogy milyen új folyamatok okozták a térrel kapcsolatos felfogások fordulatait. Ezek szerint ugyanis nyilvánvaló, hogy a Chicagói iskola munkásságát alapvetően nem új elméletek, hanem azok az új típusú városi problémák rengették meg, amelyek az 1970-es években egész Nyugat Európában, de az Egyesült Államokban is kibontakoztak. Mégpedig, a városközponti népességszám hanyatlása, a városon belüli és a centrumok és a perifériák közötti társadalmi polarizációs folyamatok éleződései, a városi gazdaságok instabilitása, a városok közötti differenciáció növekedése (*Nancy Kleniewski, 2005*⁷). Ezek az új folyamatok ugyanis már túlléptek azon az urbanizációs szakaszon, a városrobbanás periódusán, azon, amelyet a Chicagói iskola írt le, mert ezek már a globális urbanizáció második nagy szakaszával, a társadalmi és gazdasági dekoncentrációval, közte a szuburbanizáció lendületével kapcsolhatóak össze.

⁶ Castells, M. (1972) La question urbaine, Paris, Maspero.

⁷ Kleniewski, N. (2005) Cities and Society . Wiley Blackwell Readers in Sociology.

Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy Faragó László főként felfogásokról, nézetekről, szemléletekről beszél, és nem igazán keresi azok változásait magyarázó háttér folyamatokat, a meghatározó mechanizmusokat. Ezt nem is vállalta, amikor a céljait kitűzte, de azért sajnálatos, hogy mindez kívül maradt az elemzettek köréből.

Mindezzel együtt is kiemelten hangsúlyozni szeretném, hogy a fogalmi apparátus elemzése egészen nagyvonalú, rengeteg irodalmat, felfogást mozgat meg. Ezek között azonban vitatható, amit a régióról állít, nevezetesen, hogy régió nem létező entitás, hanem társadalmi konstrukció. Véleményem szerint a két fogalmat túlzottan szembeállítja. Különösképpen akkor, ha Nemes Nagy József munkáira gondolok, aki szerint a régió önálló, de egyszersmind társadalmi entitás is (*Nemes, N.J. 1998*⁸). De akkor is ugyanezt érzékelem, amikor az általam szerkesztett közép-dunántúli régiót bemutató kötetre gondolok (*Szirmai, 2010.*⁹). Számomra ott válik reálissá a jelölt által felállított dichotómia ellentmondásossága: ez a régió bár történetileg nem volt önálló entitás, Faragó szavaival „*a társadalom számára külsődleges strukturális elem*” (201 p.), az évek alatt azonban létre jött egy valóságos társadalmi, kulturális léttel jellemezhető regionális egység, egy élő társadalmi szövet.

Az értekezés módszerei

A jelölt módszere újszerűnek mondható. Ő maga így ír erről: „*A sajátos kutatási módszerem az volt, hogy nem a vizsgálatom tárgyában (térelmélet), a választott multi- vagy keresztdisziplínámban (tértanulmányok) született szakirodalmat elemeztem először, hanem annál általánosabb keretekben kerestem a kérdéseimre az innovatív, a szaktudományban nem konvencionális válaszok lehetőségeit. Majd az ezek alapján kialakított álláspontomat vettem össze a mainstream nemzetközi és hazai véleményekkel: a szaktudományunk korábbi önazonosságából kilépve, új ismeretek birtokában új szintézis létrehozása volt a céloim*” (8.p).

Pluralizmusra törekszik, vagyis elfogadja a különböző nézetek, narratívák egymás melletti létjogosultságait, de eközben problémának látja azt, hogy a különböző elméleteknek eltérőek a fogalmi apparátusai, a módszerei („*gondot jelent, hogy a különböző nézetrendszereket valló iskoláknak nemcsak közös paradigmatis keretei nem léteznek, hanem nyelvezetük, fogalomkészletük és módszerei is különbözőek*” (7.p.)) Ezért a dolgozat egyik kiemelt célja a „*tértudomány (ok) alapfogalmainak (tér, hely, terület, régió stb.) az újragondolása*”. Nevezetesen azért, hogy a számára fontos tértudományok illetve

⁸ Nemes N. J. (1998) A tér a társadalomkutatásban, Budapest, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.

⁹ Szirmai, V. 2010. Közép-Dunántúl, Dialóg Campus

tér tanulmányok „*az elméleti rendszerünk mélyebb megalapozásához hozzájáruljon. Hogy belső viták alakuljanak ki az érintett szakmacsoportok között, s ez erősítse ezt a tudományt.*”. Továbbá leszögezi, hogy: *”Természetesen az általam is képviselt nézetek adott időben történő szélesebb körű elfogadottsága sem zárja ki szükségszerűen más tudáskészletek helytállóságát, és fordítva.”* Ezt a mondatát nagyon lényegesnek tartom, ezért is jó lett volna arról többet megtudni, hol tartja a saját felfogását csakis egy adott, vagy csak bizonyos szempontból relevánsnak, hol látja annak alkalmazhatósági korlátait.

Összegezve az eddigieket:

Faragó László doktori értekezése nagyvonalú munka, erős koncepcionális kerettel, széles szakirodalmi háttérrel, kidolgozott fogalmi apparátussal rendelkező mű. Számos új tudományos eredményt mutat be, illetve igazol. A szöveg hiteles, saját elemzés. Mindezek alapján az a véleményem, hogy a doktori munka tudományos eredményei elegendőek az MTA doktori cím megszerzéséhez, ezért a nyilvános védés kitűzését egyértelműen javaslom.

Budapest, 2017. október 29.

Prof. Dr. Szirmai Viktória
a szociológia tudomány doktora (az MTA doktora)